

Gospodarski arhivi v Evropi

OTTFRIED DASCHER

Uvodna pripomba

Sporazum o ustanovitvi Evropske gospodarske skupnosti je star že skoraj 35 let. Cilj omejenega sporazuma je bila ustanovitev skupnega trga brez preprek med državami članicami Skupnosti. Poenostavljeno rečeno, šlo je za svoboden pretok blaga, uslug in kapitala.

Že danes se kaže, da se bo v tej Evropi domovin okrepilo sodelovanje regij ne glede na sedanje težave. Za to obstajajo primeri z zgodovinsko tradicijo, tako v Nemčiji v trikotniku med Baslom, Mühlhansnom in Freiburgom ali v nemško-nizozemski mejni regiji. V vsakem primeru bodo regije pridobile pomen, če se bo medregionalno sodelovanje okrepilo tudi preko meja. Te strategije, ki so se v gospodarstvu že zdavnaj uresničile, imajo tudi posledice za gospodarske arhive, s katerimi se bom v nadaljevanju tudi ukvarjal.

Svoj prispevek sem razdelil na tri dele. V prvem delu se ukvarjam z evropsko perspektivo, v drugem delu razpravljam o arhivskem izzivu, tretji del pa se nanaša na nemški primer.

I. Evropa regij in raziskovalna dejavnost

Že leta lahko v zgodovinski vedi opazamo naraščajočo tendenco, da bi vprašanja, ki si jih postavljamo, primerjalno formulirali. Dosledno so vprašanja politike in ustave, gospodarstva in družbe v posameznih državah mnogo manj v ospredju zanimanja kot pa njihov razvoj v regijah ter medregionalna primerjava. V Nemčiji se da to razločno razbrati iz tem promovij, ki so bile podeljene, in iz novih težišč raziskovalne dejavnosti. Narašča število doktorantov - posebno iz zahodnoevropskih dežel - ki delajo v nemških arhivih in si primerjalno postavljajo vprašanja.

V raziskovanju industrializacije, v gospodarski zgodovini Evrope od angleške industrijske revolucije v 18. stoletju dalje so se te regionalne težnje že dalj časa nveljavljale. Za novo usmeritev je značilno, da je manj v ospredju industrializacija Anglije kot pa industrijska revolucija v Lancashireju, manj industrializacija Nemčije kot zgodovina bombažne industrije na levem bregu Spodnjega Rena, rudarska industrija Porurja ali gradnja železnice v Badnu itd.

Delajo se primerjave Posarja s severnofrancoskimi ali angleškimi premogovnimi področji, primerja se razvoj posameznih industrijskih mest kot Genta, Gronaua, Petersburga in Lodža, kjer so predelovali bombaž, primerja se družbeni profil in mentaliteta podjetnikov, novačenje in

kvalifikacijski nivo delavcev, razpoložljiva infrastruktura regij, ovire in spodbude za investiranje kot tudi okvirni državni pogoji. Primerjajo se pogoji, pod katerimi so posamezne regije v tem industrijskem razvoju prehitvale, druge nazadovale ali celo postajale agrarne, iščejo se vzroki in povodi za različne razvoje regij. Obstojijo mnenja, da bi bilo mogoče v vprašanju obvladovanja strukturnih sprememb v zgodovinski perspektivi v starih industrijskih regijah Evrope spoznati celo napotke za ravnanje glede praktične strukturne in regionalne politike v sedanjosti.

Ni težko ovreči očitka, da naj bi bilo z regionalizacijo povezano tudi neko "razvrednotenje" zgodovine. Iz teorije izpeljana metoda primerjave regij vanje dejanske pred zoženjem načinov opazovanja pri vrednotenju virov in formuliranju pričevanj. Regionalni pristop oziroma regionalna primerjava je zato manj problematična z vidika znanosti, problematično je prej vprašanje, katere vire pritegnemo in kako z viri ravnamo. Reinhart Koselleck je nekoč dejal: "Strogo vzeto nam neki vir nikoli ne more povedati, kaj naj povemo. Pač pa nam preprečuje, da bi navedli nekaj, česar na osnovi vira ne bi smeli. Viri imajo pravico veta. Prepovedujejo nam, da bi poskusili ali dopustili nekaj razložiti, kar bi se moglo izkazati na podlagi nekega podatka v viru celo za napačno ali nedopustno. Napačni podatki, napačna zaporedja števil, napačne pojasnitve motivov, napačne analize zavesti: vse to in še mnogo več je moč odkriti s pomočjo kritike virov."

Kritika virov predpostavlja tudi prost dostop do virov, predpostavlja prav varovanje virov industrijskega sveta. Ostaja pa vprašanje, če so arhivi na to pripravljeni.

II. Izziv za arhive

Nesporno je danes, da tradicionalni viri v državnih in mestnih arhivih za razumevanje zgodovine kot procesa in sprememb pri preučevanju posodabljanja Evrope od 18. stoletja dalje ne zadoščajo več. Viri potrebujejo dopolnitve z arhivi s področja gospodarstva. To gledanje ni novo in začetki organiziranja gospodarskih arhivov segajo že v začetek našega stoletja. Vsaka dežela si je prizadevala za rešitve, ki odgovarjajo njenim zgodovinskim tradicijam in njenim možnostim. Zaradi tendenc, ki sem jih opisal, pa se kaže v Evropi neka nova situacija: raziskovalna dejavnost bo pri svojih primerjalnih usmeritvah namreč zelo hitro naletela na regije, katerih viri, ki so se nam ohranili, so relativno dobro obdelani, in jih primerjala z regijami, v katerih dokumentacija o "klasičnih" področjih, ki so bili vo-

dilni kot je bila tekstilna industrija, železarska in jeklarska industrija ter rudarstvo - da navedem le tri primere - izkazuje znatne primanjkljaje.

Strukturne spremembe in z njimi povezana ogroženost dragocenih arhivov so povsod v Evropi utrjevali prepričanje, da je potrebno ustvariti ustanove, ki bodo sprejemale ogroženo gospodarsko gradivo. Kot regionalni ali nacionalni industrijski muzeji, ki se trudijo za reševanje in ohranitev industrijskih spomenikov, potrebujemo regionalne gospodarske arhive, ki bi ohranjali arhive industrije, trgovine in obrti kot kulturne dediščine za zanamee. V starih industrijskih deželah Angliji in Belgiji so to prav tako sprejeli kot javni interes kot v Franciji, ostalih državah Beneluksa, Švici, Skandinaviji, Italiji in nedavno tudi v vzhodnoevropskih državah. Znotraj regionalnih gospodarskih arhivov narašča potreba po sodelovanju, diskutira se o mreži regionalnih arhivov, raziskovalni dejavnosti se odpirajo povsem nove možnosti.

V tem orisu pa zbujajo zdaj pozornost tiste dežele oziroma regije, ki so doslej podcenjevale pomen regionalnih gospodarskih arhivov. Tu so že v zadnji generaciji nastala nenadomestljive izgube ob ukinitvah obratov, pri stečajih in spojitvah, nastale so luknje, ki jih bo komaj mogoče zakrpati. Bati se je, da bo prišlo do neuravnoteženosti v dokumentaciji regij.

III. Situacija v Nemčiji in dortmundski model

Izhajajoč iz evropske diskusije je mogoče presojati nemško bilanco. Pričelo se je leta 1906 z Rensko - Westfalskim gospodarskim arhivom v Kölnu (Rheinisch-Westfälisches Wirtschaftsarchiv in Köln), 1941 je sledil - po ustanovitvi arhivov v Leipzig in Saarbrücken (1906) - Westfalski gospodarski arhiv v Dortmundu (WWA - Westfälisches Wirtschaftsarchiv in Dortmund). Leta 1980 so v Stuttgartu na iniciativo Industrijske in trgovinske zbornice ustanovili fondacijo Gospodarski arhiv Baden-Württemberg (Wirtschaftsarchiv Baden-Württemberg) po zgledu iz leta 1969 v fondacijo preoblikovanega Westfalskega gospodarskega arhiva. Leta 1986 je pričel z delom Gospodarski arhiv za München in Zgornjo Bavarsko pri Industrijski in trgovinski zbornici v Münchnu, 1991 pa je bil v Bavarskem parlamentu dosežen sporazum glede osrednjega bavarskega gospodarskega arhiva. Leta 1992 je zaživela hessenska ustanova v Wiesbadnu, ki je sedaj v Darmstadtu. Trenutno potekajo razgovori na štirih nadaljnjih mestih v različno strukturiranih zveznih deželah, kako bi mogli financirati, organizirati in za znanstveno uporabo aktivirati gospodarske arhive. Če bom v nadaljevanju nakazal naloge in delovne metode nekega regionalnega arhiva na dortmundskem primeru, potem s tem ne želim pogosto navajanega dortmundskega primera postaviti kot edino možno rešitev. Bolj mi gre za to,

da vam, na podlagi lastnih več kot dvajsetletnih izkušenj z regionalnimi gospodarskimi arhivi posredujem konkretno stališče in predvidljive rezultate.

Dramatične strukturne spremembe v Porurju, mnogokrat citimo veliko zapiranje rudnikov prenoga so v letu 1969 privedli do ustanovitve fondacije Westfalski gospodarski arhiv v Dortmundu, ki ga je finančno podprlo predvsem vseh osem westfalsko-lippiških industrijskih in trgovinskih zbornic, dežela Nordrhein-Westfalen kot tudi Pokrajinska zveza Westfalen-Lippe. Ker nam je bilo do tega, da pridejo v tem modelu do veljave tudi arhivska načela, je dežela Hessen na prošnjo dežele Nordrhein-Westfalen leta 1970 začasno odstopila Westfalskemu gospodarskemu arhivu kolega iz Državnega arhiva Marburg in Arhivske šole Marburg, da bi pospešil teoretično in praktično delo.

Potreben je bil arhivski odgovor na strukturno krizo, ki se seveda ni omejevala na spektakularna dogajanja v Porurju, ampak je že več let zajela tudi vodilne panoge kot tekstilno industrijo, industrijo tobaka, rudarstvo in dele obrtnih dejavnosti. Povečan dotok starih spisov je zahteval dosledno uporabo arhivskih načel pri vrednotenju in odbiranju, interes raziskovalne dejavnosti pa pospešeno urejanje in popisovanje prevzetih fondov.

Westfalija je dežela s staro obrtno tradicijo; plavži v Siegerlandu, kovinska obrt v Sauerlandu v Markah, tekstilna obrt v Minden-Ravensbergu, Teeklenburgu in vzhodnem Münsterlandu so se mednarodno uveljavili veliko pred industrializacijo 19. stoletja. Že na podlagi te tradicije smo lahko pričakovali večje fonde in dejansko ni minilo nobeno leto brez dragocenih prevzemov. Vsak fond je vseboval nove, do sedaj raziskovalni dejavnosti neznane vire. Te dejavnosti je spremljalo intenzivno delo za javnost, katerega rezultat je bilo več velikih razstav. Po vsej državi sta postali znani razstavi pogledov na firme v glavah pisem (1980) ter katalogov vzorcev 1984, ki ju je bilo mogoče kot gostujoči razstavi videti tudi v Berlinu in Münchnu.

Okrepljene so bile zveze z univerzami. Od leta 1961 so se Univerzi v Münsteru pridružile nove univerze v Bochumu, Dortmundu, Bielefeldu, Paderbornu, Siegenu in Hagenu, nazadnje še privatna univerza v Herdeckeju. Če je bila prej raziskovalna dejavnost skoncentrirana v Münsteru, so univerze v Bochumu in Bielefeldu v zgodovinski znanosti zelo hitro pridobile mednarodni sloves, naraščalo je - kot v vseh arhivih - število doktorantov z regionalnimi temami. S pomočjo svoje družbe za pospeševanje si je arhiv ustvaril svojo drugo serijo publikacij, v kateri je bilo sedaj mogoče objaviti nagrajene disertacije, ki so bile izdelane na podlagi fondov arhiva.

Medtem so od zgodnjih osemdesetih let uspehi povzročili nove probleme. Prevzemi so presegli tradicijske kapacitete in predvidevati je

bilo treba, da se bodo v dvajsetih letih fondi podeseterili. Količina 3,5 tekočih km, ki jih arhiv hrani danes, so rezultat rigoroznega odbiranja in strokovne obdelave fondov ter vrednotenja ok. 30 tekočih km. Le intenzivno popisovanje je obvarovalo arhiv pred tem, da bi natrpaval tudi balast ter svoje kapacitete predčasno izčrpal. Prehod na računalniško obdelavo podatkov je omogočil še bolj načrtno pripravo za raziskovalno dejavnost, olajšal je dialog z državnimi arhivi in je istočasno izkoristil prednosti, ki so se preko zborniščne mreže pomijale tudi za regionalno gospodarstvo. Da bi v ravninski deželi kot sta Westfalija in Lippe s preko 8 milijoni prebivalci enakomerno zajel vse njene dele, je seveda moral biti arhiv brez javnih pristojnosti kot je Westfalski gospodarski arhiv zainteresiran za to, da izkazuje svojo navzočnost tudi v manjših podeželskih okrožjih in mestih. Pri tem sta imeli društvo za pospeševanje in Društvo za westfalsko gospodarsko zgodovino vlogo izvidnice. S skoro 400 člani lahko velja danes kot naša civilna iniciativa za reševanje gospodarskih arhivov v Westfaliji.

Računalniška obdelava podatkov je bila predstopnja za sistematični pregled fondov, ki je bil leta 1990 pripravljen v obsegu skoraj 700 strani. Na voljo je v vseh univerzitetnih knjižnicah in iz njega se je mogoče poučiti o vseh

razpoložljivih informacijah, ki jih je moč dobiti v Dortmundu. Če smo želeli biti dosledni, je stala na koncu tega razvoja novogradnja, v katero se je bilo mogoče poleti 1992 vseliti in ki glede sodelavcev in uporabnikov izpolnjuje vse zahteve, ki se postavljajo sodobnemu arhivu.

Westfalski gospodarski arhiv je danes pristojen za gospodarstvo regije, ki obsega preko 80000 vpisanih firm in obratov, ne računajoč obiri. V uvodu opisani spremljajoči dramatični pojavi strukturne krize so kot rezultat izostrili zavest za arhivsko gradivo in v javnosti utrdili vtis, da je bilo mogoče tu ohraniti del gospodarske in družbene identitete dežele.

ZUSAMMENFASSUNG

WIRTSCHAFTSARCHIVE IN EUROPA

OTTFRIED DASCHER

Die Abhandlung spricht über regionale Tendenzen in den Forschungen der Wirtschaftsgeschichte, über Perspektiven der regionalen Wirtschaftsarchive als Grundlagen des Wirtschaftsarchivdienstes, über die Entwicklung der Wirtschaftsarchive in Deutschland, von ihren Anfängen im Jahre 1906 bis zur neuesten Zeit, sowie auch über die mit ihnen verbundenen Probleme.

Simpozij o posledicah političnih sprememb v Vzhodni in Srednji Evropi na arhivsko šolanje v hotelu Lev, Ljubljana 26. do 29. oktobra 1994

Fotodokumentacija Arhiva Republike Slovenije